

КОНКУРЕНЦІЯ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розкриті проблеми формування конкурентного середовища на ринку продовольчої продукції України. Запропоновані напрями розвитку конкуренції

Постановка проблеми. Формування конкурентоспроможного національного продовольчого ринку є першочерговою умовою підвищення економічної і соціальної стабільності господарського комплексу України. Реалії розвитку сучасної національної економіки вимагають методичного обґрунтування, поглибленого осмислення, комплексного підходу до розвитку конкуренції на ринку продовольчої продукції в Україні та підтримання належного рівня її функціонування. За умов сучасного господарювання продовольче забезпечення населення є найважливішим завданням соціально-економічної політики держави. Національне продовольче забезпечення здійснюється суб'єктами господарської діяльності різних галузей господарського комплексу. Це зумовлює необхідність забезпечення ефективного функціонування цих суб'єктів та раціональних взаємозв'язків між ними в контексті формування конкурентоспроможного продовольчого підкомплексу в цілому.

Стан вивчення проблеми. Проблеми формування ринку продовольства висвітлені в працях Березіна О.В. [1], Борисенко З.М. [2], Власова В.І. [3], Любченка О.М. [4]. Разом з тим, результати їх досліджень акцентовані на окремих аспектах теоретико-методологічних основ конкуренції на продовольчому ринку. У зв'язку з цим виникає необхідність у комплексному дослідженні безпосередньо розвитку процесу конкуренції на ринку продовольчої продукції України.

Метою дослідження є вивчення проблеми формування конкурентного середовища на

ринку продовольчої продукції України та обґрунтування напрямів розвитку конкуренції на ринку продовольчої продукції України.

Викладення основного матеріалу. Просування України на шляху до утвердження її як повноправного учасника європейського і світового ринку, надійного економічного партнера, орієнтує процес державного регулювання та вітчизняних товаровиробників на новий рівень вимог щодо забезпечення конкурентоспроможності національного продовольчого підкомплексу, на підвищення конкурентних характеристик експортних видів продовольства.

Інтеграція України до світового продовольчого ринку відбувається в умовах посилення на ньому міждержавних конкурентних відносин, а тому потребує утвердження конкурентних відносин на більшості товарних ринків України, зокрема в контексті подальшого удосконалення ринкових механізмів ціноутворення, цілісної системи захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів природних монополій (оскільки ці суб'єкти найчастіше допускають зловживання монопольним становищем), структурної перебудови основних продовольчих ринків, системи управління об'єктами державної власності.

Одним з головних недоліків у розвитку конкурентного середовища є наявність випадків дискримінації суб'єктів господарювання органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Така дискримінація на ринку продовольчої продукції України веде до наступних негативних наслідків: обмеження прав

господарюючих суб'єктів щодо придбання та реалізації товарів, у тому числі шляхом встановлення квот, ліцензій у зовнішньоекономічній діяльності, митних тарифів; примушування господарюючих суб'єктів до пріоритетного укладання договорів, першочергового постачання товарів певному колу споживачів; заборони та обмеження створення нових підприємств чи інших організаційних форм підприємництва у будь-якій сфері продовольчої діяльності, а також встановлення обмежень на провадження окремих видів діяльності, на виробництво певних видів товарів з метою обмеження конкуренції, у тому числі за рахунок запровадження ліцензування підприємницької діяльності; встановлення заборони на реалізацію товарів вироблених в одному регіоні країни, в інший регіон; надання окремим господарюючим суб'єктам податкових, кредитних та інших пільг, бюджетних дотацій і субсидій (якщо це призводить до монополізації ринку певного товару); прийняття рішень про централізований розподіл товарів, який забезпечує монополічне становище на ринку певним господарюючим суб'єктам; запровадження обмежень на інвестиції, в тому числі іноземні, спрямованих на монополізацію товарних ринків.

Значною перешкодою на шляху розвитку конкуренції також залишається негативна, з погляду товаровиробників продовольчої сировини, тенденція до зниження частини вартості продовольчої сировини у роздрібній ціні продовольчих товарів та недодержання повною мірою центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування вимог антимонопольного законодавства під час прийняття рішень. Так, існують випадки коли рішення зазначених органів, що повинні бути погоджені з органами Антимонопольного комітету України, приймаються без такого погодження.

Проблемними аспектами у сфері розвитку та захисту конкуренції на ринку продовольчої продукції в Україні є недостатній рівень кадрового, матеріально-технічного,

фінансового забезпечення та ступінь ефективності механізмів спостереження за рівнем монополізації ринку (сукупною часткою монополічних утворень на ринку) і його контролем. Під останнім варто розуміти вирішальний вплив однієї чи декількох пов'язаних юридичних та/або фізичних осіб на господарську діяльність суб'єкта господарювання чи його частини, який здійснюється безпосередньо або через інших осіб, зокрема завдяки: праву володіння чи користування всіма активами чи їх значною частиною; праву, яке забезпечує вирішальний вплив на формування складу, результати голосування та рішення органів управління суб'єкта господарювання; укладенню договорів і контрактів, які дають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання; заміщенню посади керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу суб'єкта господарювання особою, яка вже обіймає одну чи кілька із зазначених посад в інших суб'єктах господарювання; обійманню більше половини посад членів спостережної ради, правління, інших наглядових чи виконавчих органів суб'єкта господарювання особами, які вже обіймають одну чи кілька із зазначених посад в іншому суб'єкті господарювання.

Розвиток конкуренції на ринку продовольчої продукції в Україні доцільно розглядати виходячи з нейтралізації його деформацій в контексті комплексу економіко-правових заходів: подолання негативного впливу тіньового сектора економіки на конкуренцію; упорядкування та оптимізації системи державної підтримки окремих суб'єктів господарювання; захисту економічних інтересів України на світових товарних ринках шляхом створення для вітчизняних суб'єктів господарювання належних умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності та захисту інтересів вітчизняних суб'єктів господарювання в разі порушення іншими

державами антидемпінгових процедур; створення ефективного маркетингового середовища як одного з пріоритетів під час реалізації державних, галузевих та регіональних програм з питань соціально-економічного розвитку; сприяння узгодженим діям вітчизняних суб'єктів господарювання, спрямованим на підвищення їх

конкурентоспроможності на світових товарних ринках, за умови недопущення усунення чи обмеження конкуренції на відповідних товарних ринках України; підтримки на державному рівні формування конкурентного продовольчого ринку в контексті активізації процесу агропромислової кооперації (рис. 1);

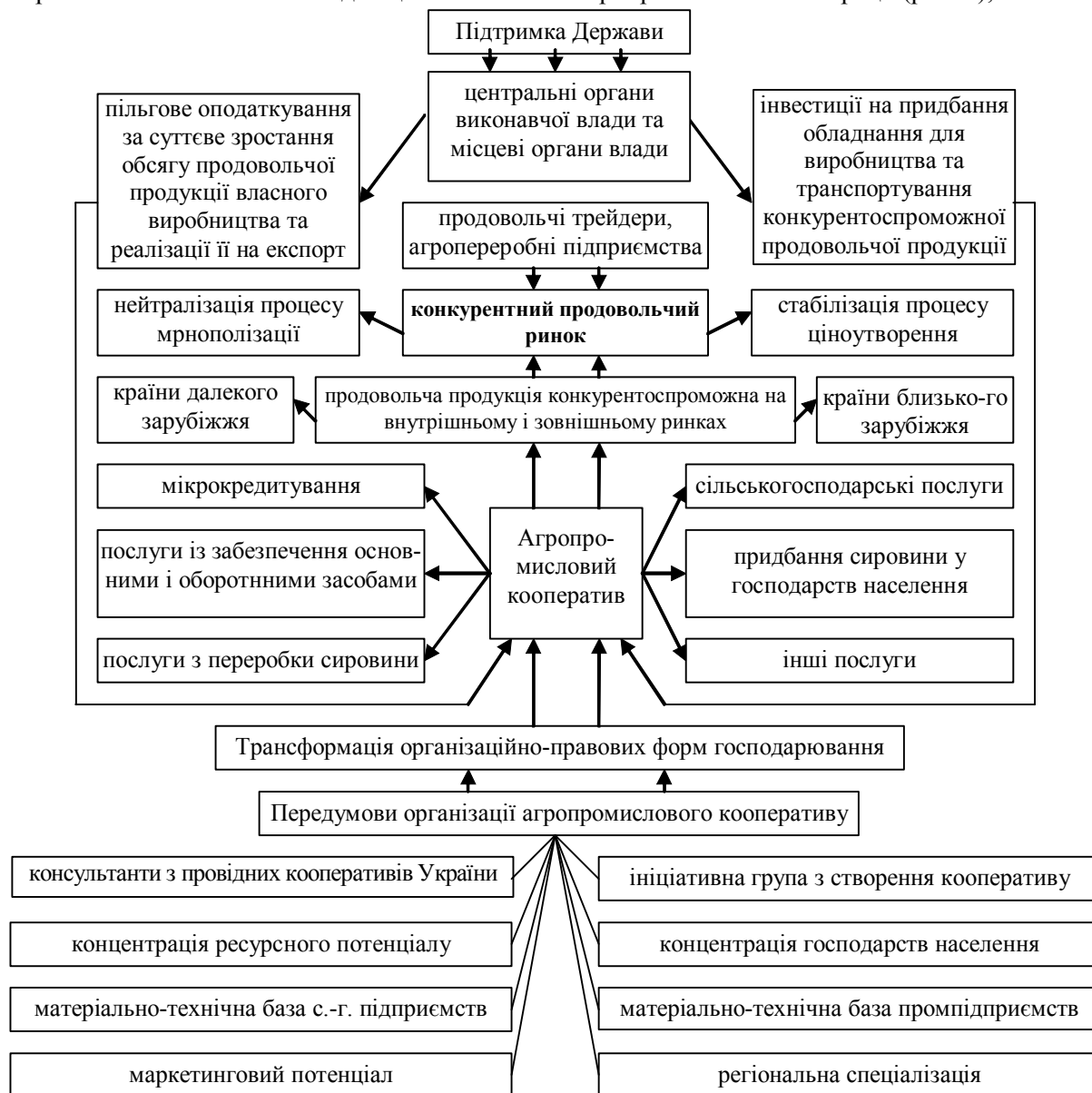

Рис. 1. Розвиток конкуренції на ринку продовольчої продукції

підвищення прозорості функціонування товарних ринків шляхом звуження сфери застосування бартерних операцій та операцій з давальницькою сировиною, вексельних та інших форм негрошових розрахунків; забезпечення подальшої участі України в заходах направлених на узгодження зовнішньоекономічної та конкурентної

політики, що проводяться в рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, Світової організації торгівлі, Комісії Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Європейського Союзу; забезпечення виваженого підходу щодо порушення антидемпінгових процедур

та антидемпінгового розслідування з метою недопущення обмеження конкуренції на товарних ринках України; розширення взаємовигідного співробітництва України з членами міжнародного співтовариства у сфері конкурентної політики, зокрема шляхом налагодження співробітництва з Європейською Комісією, укладення з іншими державами, в тому числі державами-членами Організації економічного співробітництва та розвитку, договорів про співпрацю у сфері захисту конкуренції; забезпечення діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; додержання органами виконавчої влади конкурсних засад при визначенні суб'єктів господарювання, яким надається право здійснювати певні види господарської діяльності, у випадках, коли кількість таких суб'єктів господарювання є обмеженою; удосконалення механізмів формування цін (тарифів) суб'єктами господарювання, що здійснюють діяльність на ринках природних монополій, порядку нормування витрат і втрат з метою стимулювання їх скорочення, формування дієвих засобів контролю у цій сфері; удосконалення порядку ліцензування діяльності у сферах природних монополій з урахуванням особливостей, установлених Законом України "Про природні монополії", удосконалення механізмів контролю за додержанням суб'єктами природних монополій ліцензійних умов та застосування штрафних санкцій у разі їх порушення; забезпечення оперативного контролю органами Антимонопольного комітету України за узгодженими діями суб'єктів господарювання шляхом удосконалення типових вимог до певних видів узгоджених дій, які дозволяються і не потребують згоди органів Антимонопольного комітету України; активізації міжнародного співробітництва щодо розвитку конкуренції на продовольчому ринку в контексті обміну досвідом у проведенні розслідувань монополістичних дій і порушень антимонопольного законодавства; встановлення необхідних відносин із

законодавчими, виконавчими і судовими органами іноземних держав; забезпечення можливостей приймати фахівців іноземних держав з метою обміну досвідом; впровадження світового досвіду з питань організації окремих продовольчих ринків.

Щодо останнього, то слід зазначити, що світова практика переконливо свідчить про доцільність розвитку конкуренції на продовольчих ринках шляхом формування єдиного ринкового простору. Основними його елементами є товаровиробники сировини, відповідні переробні підприємства і оптова торгівля.

Окремі заходи щодо розвитку конкурентного середовища на ринку продовольчої продукції в Україні повинні бути активізовані на регіональному рівні. До них слід віднести наступні: залучення представників суб'єктів господарювання, їх об'єднань та громадських організацій до розробки проектів нормативно-правових актів з питань удосконалення захисту економічної конкуренції; багатовекторна популяризація серед суб'єктів господарювання та споживачів інформації про законодавство з питань захисту економічної конкуренції; стимулювання комплексних наукових досліджень з питань конкурентної політики; здійснення моніторингу виконання заходів з реалізації конкурентної політики та оцінки її соціально-економічних наслідків; формування системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців у сфері конкурентної політики на умовах державного замовлення; розвиток спотового і форвардного біржових ринків.

В системі існуючої нині переважно поліцентричної будови ринку продовольчої продукції сформувалися невідгідні для товаровиробників сировини умови реалізації продукції за спотовими та форвардними контрактами. Товаровиробники продовольчої продукції не мають інформації про ціни та їхні тенденції, динаміку попиту і пропозиції на внутрішньому і зовнішньому ринках, а тому укладають спотові контракти за ціною покупця. Відсутність цивілізованого

спотового біржового ринку стримує розвиток форвардного біржового ринку. У зв'язку з цим на регіональних рівнях формуються неконкурентні ринки. Оскільки в даному випадку мають місце торгові відносини лише з одним покупцем і суттєво заниженою для товаровиробника ціною. Виходом з такої ситуації має стати біполяризована будова ринку продовольчої продукції України, за якої продавець і покупець будуть поставлені в рівні конкурентні умови. Подальшим результатом біполяризації ринку продовольчої продукції має стати формування форвардного біржового ринку в контексті локалізації механізму страхування товаровиробників від падіння цін на спотових ринках. Такий підхід до формування конкурентного середовища на ринку продовольчої продукції з однієї сторони дозволить отримувати товаровиробнику продовольчої продукції передоплату, а з іншої сторони зменшити в обсязі залученого капіталу питому вагу комерційних короткострокових банківських кредитів.

Висновки. Ефективне функціонування ринку продовольчої продукції України залежить від ступеня розвитку конкурентного середовища. На сьогоднішній день негативно на формування конкурентного середовища на ринку продовольчої продукції України впливає ряд факторів. До них слід віднести, зокрема наступні: недостатній рівень кадрового, матеріально-технічного, фінансового забезпечення спостереження за рівнем монополізації ринку; наявність випадків дискримінації суб'єктів господарювання органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; низька ефективність механізмів спостереження за рівнем монополізації ринку та ін. Тому, розвиток конкуренції на ринку продовольчої продукції України доцільно розглядати виходячи з нейтралізації його деформацій в контексті комплексу економіко-правових заходів на регіональному та національному рівнях.

Перспективи подальших досліджень. удосконалення методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності продовольчої продукції на національному ринку, розробка маркетингового механізму формування національного продовольчого ринку як сукупності прийомів і інструментів, що сприяють його конкурентному позиціонуванню в транснаціональній економіці.

Список використаної літератури:

1. Березін О.В. Чинники та умови забезпечення конкурентоспроможної діяльності малих підприємств // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 126-130.
2. Борисенко З.М. Порушення конкурентного законодавства органами влади // Зб. наук. праць УАДУ. – 2004. – № 2. – С. 257-267.
3. Власов В.І. Аналіз змін обсягів експорту-імпорту сільськогосподарської сировини // Вісн. Сум. НАУ. – 2004. – Вип. 1. – С. 235–236.
4. Любченко О.М. Маркетингова діяльність на продовольчому ринку як фактор підвищення конкурентоспроможності продукції // Зб. наук. пр. Донецької державної академії управління “Управління економікою регіону та підприємства”. Серія “Економіка”. – Донецьк: ДонДАУ. – 2003. – Т. IV, Вип. 29. – С. 299-311.

ГЛІБОВ Руслан Вадимович – кандидат економічних наук, в.о. доцента кафедри аналізу і статистики ім. І.В. Поповича Державного вищого навчального закладу “Державний агроєкологічний університет”

Наукові інтереси:

– дослідження формування ринку продовольчої продукції